

Олена МОСТЕПАН,
магістрант
Національного університету
«Кієво-Могилянська академія»

ТОПОНІМНИЙ ПРОСТІР СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОЇ ГОВІРКИ

На матеріалі села Тростинська Новоселиця

У світлі завдань сучасної мовознавчої науки, пов'язаних із вивченням українських говірок, набувають актуальності студії, присвячені окремим регіональним ономастичним просторам. На прикладі топонімів, зібраних у селі Тростинська Новоселиця Васильківського району, що на Київщині, ми маємо на меті виявити особливості процесів творення найменувань і деталізувати специфіку назв, які побутують у межах місцевої говірки, однієї із середньонадніпрянських. Попри те, що саме ці говірки лежать в основі української літературної мови, ономастикон окремих мікроареалів та лінгвістично релевантні обставини його творення недостатньо вивчені.

На виникнення системи власних назв окремої території, безперечно, мають свій вплив мовні та позамовні чинники. Йдеться про функціонування в межах досліджуваної місцевості певної системи властивих їй говірок, з одного боку, і природні умови та плин історичного розвитку на її теренах – з другого. Разом ці обставини формують те середовище, географічні, історичні та цивілізаційні характеристики якого знайшли відображення у власних назвах краю як органічній частині місцевого онімного простору. Як зазначає Р.Яніцька, «оніми є специфічним інформаційним кодом мовної картини світу, своєрідним видом згорнутих національно-культурних текстів, що зберігають у своїй семантичній пам'яті культурно-історичні сюжети, вписані в сучасну суспільну свідомість» [24; 104].

Розгляньмо докладніше місце розташування та історію Тростинської Новоселиці. Село лежить за 35 кілометрів на південь від Василькова і сусидить з такими селами, як Саливонки, Пінчуки, Тростинка, Вільшанська Новоселиця, Яцьки, Лосятин, із смт Гребінки. Східні околиці села межують із південним відрогом так званих Змієвих валів, які тягнуться до села Лосятин. Змієві вали – це система оборонних укріплень, що будувалися для захисту південних рубежів Київської Русі від кочових нападників Степу, їхня довжина сягає близько тисячі кілометрів.

Тростинська Новоселиця виросла на рівнині, майже посередині літописного Перепетового Поля. Як пише відомий дослідник Б.Рибаків у своїй праці «Язычество древней Руси», це «величезний степовий острів посеред лісостепової зони Середнього Подніпров'я. В середні віки тут селились "свої погани", кочівники-торки, які служили київським князям. Уже тоді цей внутрішній степовий простір іменувався Перепетовим Полям» [18]. З усіх боків воно оточене річками – Стугоною, Россю, Унавою і Дніпром. Свою назву ця територія дістала від кур-

ганів Перепет (Переп'ят) і Перепетиха (Переп'ятиха), що височать біля сіл Мар'янівка і Фастівець. За легендою, тут поховано князя Перепета і княгиню Перепетиху, яка випадково вбила свого чоловіка, а потім з горя – й себе [8; 98]. Під час розкопок у XIX ст. там виявили найбільші скіфські поховання в лісостеповій зоні доби раннього заліза [див.: 17]. Перепетове Поле (назва зберігалася до XIX ст., тепер це Білоцерківський степ) згадується також у Літописі Руському (Київський літопис: Роки 1149–1151) як місце кривавої міжусобної битви між князями Ізяславом Мстиславичем (київським) і Юрієм Долгоруким (суздальським), яка відбулася 5 травня 1151 р.: «Мла ж піднялася опівдні, прояснилося небо. І побачили війська одні одних обаполи озера <...> Стояли вони так одні проти одних, що стріли не доходили...» Тоді, «повернувши полки свої, пішли до Великого Руту <...> Коли ж ступилися полки, була січа люта і завзята. Бог же, і свята Богородиця, і сила чесного животворящего хреста помогли В'ячеславу, і Ізяславу, і Ростиславу, і тут побідили вони Юрія. А половці ж Юрієві, ні по стрілі не пустивши, тоді побігли, а потім – Ольговичі, а потім побіг Юрій із дітьми. І коли вони втікали через Рут, багато дружини втопилося в Руті, бо був він багnistий» [14]. Згадуються тут озеро, річка Великий Рут і Малий Рутець. Нині й річки вже попересихали, і назви втрачені. Колись повноводий Великий Рут став просто мілкою Протокою, яка ледве видніється де-не-де серед очеретів на дні глибокого яру, що тягнеться від села на південний захід до Саливонок, Гребінок, Лосятини й закінчується безіменним озером, ймовірно, колись воно називалося Рутським.

Бували й такі часи, коли Південна Васильківщина потерпала від спустошливих набігів, села стояли пограбовані, а людей, кого не перебито, забирали в полон. Із XVII ст. ці землі почали активно обживатися.

Сама Тростинська Новоселиця заснована наприкінці XVIII ст. кількома родинами переселенців із села Тростинка, що за 7 кілометрів на північ. Через село проходив гужовий шлях із Василькова на Узин. Селяни займалися землеробством, деякі працювали на цукроварні графині Браницької у Саливонках. Після жовтневого перевороту, в 1929 р. у селі було організовано колгосп. У Другу світову війну через село проходила лінія фронту, всі жителі були відселені на хутір Черняхівку і в сусідній Лосятин. Точилися жорстокі бої, вціліло лише кілька хат, згоріла церква Святої Варвари. Люди жили в землянках. Уся тяжка робота лягла на плечі жінок. За новітніх часів місцеві жителі працюють здебільшого на цукровому заводі. У селі є сільрада, церква, медпункт, магазин.

Серед власне мовних чинників творення місцевого онімкону варто насамперед звернути увагу на його діалектну основу, адже, як зазначає дослідниця Т.Гаврилова, власні назви пов'язуються з говірками й за походженням, і щодо типології, й функціонально [див.: 5; 134]. Говірка є «найдрібнішою діалектною одиницею, що охоплює звичайно мову одного, а іноді й кількох цілком однотипних з мовного погляду населених пунктів, між якими немає будь-яких територіально виражених мовних відмінностей. Говірка, отже, являє собою цілісне мовне утворення без мовних відмінностей, за винятком суто індивідуальних особливостей мовлення, викликаних індивідуальними дефектами мови, а також рівнем освіти, загальної культури, родом заняття певного індивідуума чи певної групи людей тощо» [16; 6].

Власні назви Тростинської Новоселиці формувалися під впливом середньонадніпрянських говірок, що входять у південно-східне наріччя. Остаточне його формування припало на ХІХ – ХХ ст., однак середньонадніпрянські говори, що «становлять основний масив південно-східної діалектної групи», належать до говорів старшої формації [1; 199] і лягли в основу української літературної мови. Тому більшість їхніх мовних ознак збігається з літературною українською мовою, хоча вони мають і свої діалектні особливості. Ареалом їхнього поширення є центральноукраїнська територія середньої течії Дніпра, південні райони Київської, південно-західні райони Сумської, Черкаської, Полтавської, південні райони Кіровоградської і Дніпропетровської областей [21; 534].

Фонетичні, морфологічні, словотвірні та лексичні особливості говірки села Тростинська Новоселиця чітко вказують на її належність до системи середньонадніпрянських говірок з певними впливами поліського наріччя, яке територіально межує з нею. Це, у свою чергу, зумовлює специфіку формування онімного простору цього регіону. Як зазначає дослідниця А.Щерба, «відображення картини світу в регіональному ономастиконі невідривно пов'язане з передачею діалектних відмінностей мови, адже первинна мовна об'єктивізація ономастичного концепту відображається в апелятивах, які в більшості визначають семантику онімів та концептосферу онімів (явища онімізації, трансонімізації, онімної деривації)» [23].

Лексичні особливості досліджуваної говірки полягають у функціонуванні великої кількості локальних утворень, почасти невідомих чи малопоширених в інших діалектах: *кохви* (айстри), *аргонія* (жоржини), *поля* (лілія), *тулицвіт* (нічна красуня), *циганки* (космея), *красульки* (настурція), *шпорішки* (порічки), *кацавейка* (куфайка), *добрий* (у значенні смачний), *повітка* (приміщення для свійських тварин), *яблукова хустка* (зелена хустка з великими квітами) тощо.

Топоніми, а саме вони перебувають у фокусі нашої уваги, мають складну денотатно-номінативну

структуру. Система топонімів внутрішньо диференціюється відповідно до природи об'єктів позамовної дійсності. Так, топоніми поділяють на *ойконіми* (від грец. oikos – *будинок, житло*) – назви населених пунктів; *гідроніми* (від грец. hydor – *вода*) – назви водних об'єктів; *ороніми* (від грец. oros – *гора*) – назви особливостей рельєфу та ін. Беручи до уваги величину об'єктів, визначають два головних яруси топонімії: *макротопонімія* – назви великих природних або створених людиною об'єктів і політико-адміністративних об'єднань; *мікротопонімія* – назви невеликих місцевих географічних об'єктів та їхніх частин (лісів, полів, урочищ, пасовищ і т. п.) [21; 318]. Як зазначає Н.Бицко, «мікротопоніми складають значну частину топонімичного лексичного фонду. Необхідність фіксації цих назв актуальна ще й тому, що в процесі історичного розвитку вони часто змінюють свою форму, витісняються іншими назвами або й зникають узагалі. У зв'язку з цим важливо засвідчити їх і таким чином зберегти для наукових досліджень» [2; 95].

Специфіка функціонування мікротопонімів полягає у складному взаємозв'язку їх «як мовних знаків зі структурами знання людини про навколишній світ, а отже, про рефлексію основних образів концептуальної системи народу-номінатора у мікротопонімному просторі мови. Таким чином, мікротопонімія є важливим об'єктом дослідження різних течій та напрямів сучасного мовознавства як пласт мовної системи, який чи не найяскравіше відображає специфіку онімного фрагмента у мовній картині світу» [24; 106].

Топонімікон досліджуваного регіону зумовлений фізико-географічними особливостями території – своєрідністю рельєфу, кліматичних умов, флори та фауни, біологічних процесів і відображає умови залюднення краю. У процесі роботи зібрано і проаналізовано 69 одиниць топонімів, серед яких – мікрогідроніми (назви ставків, боліт, копанок тощо) – *Вакули, Панський ставок, Назарова копанка*; агроніми (назви полів) – *Прирізки, Хрущівське поле*, поодинокі мікротопоніми на позначення кладовищ (хороніми) – *Нові гробки, Старі Гробки*, лісів (дрімоніми) – *Макіївський ліс, Дубова лісосмуга, долин – Лозова долина* тощо. Особливе місце в топоніміконі села Тростинська Новоселиця займають мікроойконіми, зокрема годоніми (неофіційні назви вулиць, кутків) – *Хутір, Сиротюки, Кобці*, які будуть розглянуті окремо.

Ойконім Тростинська Новоселиця

Досліджуваний ойконім *Тростинська Новоселиця* складений, утворений синтаксичним способом: двома основами за схемою прикметник + іменник. Основа ойконіма *Тростинська* є відойконімною, а не відапелятивною, походить від назви села Тростинка, що за 7 кілометрів на північний захід. Отже, формант *-ська* виконує в цьому випадку «структурно-топонімичну функцію» [13; 178].

Прикметник *Тростинська* утворено від назви рослини, яка трапляється в назвах заболочених місцевостей. За А.Коваль, у дуже віддалені від нас часи у слов'ян було слово *трость* (зрідка вживається й тепер у значенні «тростина»). Від нього походять назви кількох річок, міста, селища і кількох сіл... [див.: 12; 83], тобто це місцевість, заросла очеретом, болотяною травою. Про слов'янське походження і таке ж само тлумачення назви говорить і мовознавець К.Тищенко [20; 37].

Ойконіми з формантом *-иця* становлять одну з найпродуктивніших та найархаїчніших у слов'янській топонімії дериваційних моделей. Саме деривати праслов'янської мови на *-іса* з локальним значенням стали пізніше підґрунтям для виникнення топонімів на *-иця* [3; 20]. Назва *Новоселиця* постала шляхом прямої онімізації апелятива «новоселиця» і використовувалася на позначення «поселення на новому місці, куди звичайно переселялася одразу значна частина мешканців села» [12; 9]. Отже, ойконім *Тростинська Новоселиця* є складеним відойконімним онімом, утвореним шляхом онімізації.

Мікротопоніми

❖ *Мікротопоніми відапелятивного та відтопонімного походження.* Більшість із мікротопонімів цієї місцевості походять від географічної термінології. Їй притаманні плинний, мінливий характер, фіксування говіркових особливостей певної території зі специфічним набором діалектних лексем, які почасти є реліктами мови і сягають її глибинних шарів [2; 97]. Основним джерелом творення мікротопонімів є загальні назви. Як зазначає Д.Бучко, «в цьому класі власних назв виявляється найбільше лексем, що є однойменними із номенклатурними загальними назвами» [11; 167]. Для топонімів основним є характер об'єкта, що іменується, оскільки все різноманіття природних утворень перед тим, як отримати індивідуалізоване власне ім'я, зазнає в народній свідомості звичайної класифікації [див.: 19; 17]. О.Зайнчовська зауважує, що не будь-який апелятив може стати онімом, зазвичай спрацьовують несвідомі закони відбору слів. Мікротопонімами найчастіше стають географічні терміни, що перетворюються на власні географічні назви через переосмислення [10; 154].

Переосмислені загальні назви в топоніміконі села Тростинська Новоселиця здебільшого описують особливості довкілля, ознаки рельєфу, гідрорельєфу – *Стен, Болото, Островець, Яр, Переярк, Озерце*, специфіку рослинного покриву – *Лозова долина, Зелена долина* тощо. Прикметою цього типу мікротопонімів є семантичний спосіб творення власних назв без зміни морфологічної структури.

Для топонімікону цього регіону властиві приїменникові конструкції назв за місцем розташування (просторовий чинник окреслення об'єкта стосовно інших географічних об'єктів на певній території [15; 194]): *За гробками, За шляхом, За лавкою, За Гондзюрами.*

Частина мікротопонімів досліджуваної території утворена від різних топооснов, а саме ойконімних (*Пінчуківський ставок*) та мікротопонімних (*Хуторянські береги*), синтаксичним способом словотворення (поєднанням присвійного прикметника з іменником) з наступною лексикалізацією (онімізацією) словосполучення. Схожа тенденція простежується і з відапелятивними назвами, утвореними за хронологічним принципом: *Старий ставок, Нові гробки* тощо. Відапелятивними є й найменування полів: *Прирізки* (особливості виникнення), *45 гектарів* (за кількісною характеристикою), *болота Движінь* (за певною особливістю об'єкта), *ставка Панський* (за приналежністю певній особі) тощо. В аспекті використання лексико-семантичного способу творення мікротопонімних назв варто відзначити наявність таких питомо українських словотвірних формантів в основах власних назв, як *-иць* (*Движінь*), *-ець* (*Островець*).

Номінація мікрооб'єктів села Тростинська Новоселиця в основному відапелятивна й первинна (*Зелена долина, Новий ставок*), однак іноді трапляються і випадки вторинної номінації (наприклад, *Хруців штиль* – від назви *Хруцівське поле*, що прилягає до нього й походить від прізвища першого його власника). Наведені приклади засвідчують, що топоніми досліджуваної місцевості виявляють різні зв'язки, зумовлені інтралінгвальними й екстралінгвальними чинниками.

❖ *Мікротопоніми відантропонімного походження.* Наявність таких мікротопонімів (22 %) указує на глибинну взаємодію різних категорій власних назв у межах одного онімного простору. До цієї групи належать переважно *гідроніми* (назви ставків, копанок). Виявлено також поодинокі випадки відантропонімної номінації серед інших мікротопонімів (дрімонімів, агронімів тощо). В основі їхньої номінації лежить відношення належності певним людям, відтак серед них переважають присвійно-прикметникові назви. З-поміж аналізованих відіменних назв можна виділити такі лексико-семантичні групи: мікротопоніми, що походять від офіційних чоловічих канонічно-християнських імен або їхніх варіантів (*ставок Вакулі, Назарова копанка, Хомишина копанка, Макіївський ліс*), мікротопоніми, що походять від прізвиськ або прізвищ (*Гібсанів ставок, Хруців штиль*). Серед основ топонімів трапляються жіночі імена (*Ликерин ставок*), хоча їх значно менше, ніж дериватів від чоловічих імен.

Мікротопоніми відантропонімного походження творилися переважно суфіксальним способом, а саме за допомогою формантів *-ів(ова), -ин(а)* – *Ликерин ставок, Гібсанів ставок*. Як зазначає Л.Масенко, появі посесивних найменувань на *-ів, -ин* сприяв інтенсивний розвиток феодалного господарства, коли основою найменування був факт власності [див.: 6; 74]. Що ж до формантів *-ськ(ий), -івськ(ий)* – *Хруцівське поле, Макіївський ліс* – такі географічні назви належать до прикметникового типу власних

назв, основне значення якого зводиться до походження, належності, якості чогось [13; 177].

❖ *Годоніми*. Назви кутків є неофіційними найменуваннями і в переважній більшості походять із сімейно-родових вуличних назв, що вказували на зв'язок із сім'єю, родиною, цілим поколінням [див.: 22; 52], а також від прізвищ та імен, які втратили свій первісний експресивний компонент і набули інших семантичних ознак. Ідеться про трансонімізацію власних назв – перехід між словами різних мікросистем власних назв, коли вони «позначають одиничні, окремі денотати, а їхній семантичний розвиток зумовлює відрив від денотата й зміщення на інший денотат, що спричинює появу нового слова» [7; 253]. На основі проаналізованого матеріалу можна зробити висновок про превалювання в системі неофіційних мікроойконімів Тростинської Новоселиці одиниць відантропонімного походження (87 %).

Загалом серед відантропонімних мікроойконімів найбільшу групу становлять ті, що утворені від прізвищ (59 %). Можна виділити кілька умовних груп відповідно до лексичних значень їхніх основ:

- мікроойконіми, що фіксують відапелятивні імена (пізніше прізвиська) з первісним значенням назв осіб за професією чи заняттям – *Стрільці*. До цієї групи також належать назви, що використовувалися на позначення соціального статусу – *Сиротюки, Багатіюки*;

- мікроойконіми від прізвищ за назвами звірів, птахів, комах – *Хом'яки, Зайці, Голштині, Півні*. Зооморфні назви є дуже давніми і сягають часів тотемізму, фетишизму;

- давніми є також мікроойконіми, що походять із відапелятивних імен з первинним значенням назв рослин, їхніх частин та плодів: *Перці, Лабусі* (від *лабус* – стебла бур'яну; листки, що покривають качани кукурудзи; картоплиння);

- мікроойконіми, в основі яких відапелятивні імена (прізвиська) різних тематичних груп: назви кутків *Гондзюрі* (від польс. *konsola*, гондзюрь – підставка під дзеркалом на стіні, що означало панські витребеньки, непотрібні прикраси [9; 560]), *Бильці* (від *билце* – те, чим по струнах ударяють), *Коцєнби* (швидше за все, прізвисько утворене від слова *коцуба* зі збереженням носового – в польській мові), *Личаки* (від назви взуття);

- мікроойконіми, що походять од відапелятивних прізвищ з первісним значенням рис людини, особливостей її характеру, поведінки або зовнішності – *Гарячі, Гибсані* (від *гибсань* – велика, товста людина).

Окрім мікроойконімів з прізвиською та прізвищевою основами, у досліджуваному регіоні виявлено назви, що походять від церковнослов'янських імен. Мова йде насамперед про чоловічі імена, причому як у повній офіційній або суфіксальній формах (*Борисі*), так і в усічено-суфіксальній неофіційній (*Якимці, Сівки*).

Назви кутків відапелятивного походження менш властиві для системи топонімів даної місцевості. Їхнє походження пов'язується з онімізацією загальних назв і функціонуванням у просторових відношеннях – *Хутір, Журавлі* (віддалені поселення – за асоціацією із далеким вирієм).

Найпродуктивнішим способом словотвору мікроойконімів є суфіксація за допомогою форманта *-u(-i)*, що надавав значення плуралізації. Такі назви найчастіше кваліфікують як родові, що використовувалися «на позначення мешканців певного поселення на основі особової назви, яку разом, як члени того самого роду, вони вживали або якою їх усіх іменовано» [4; 49]. Така особливість словотвору годонімів видається цілком закономірною з огляду на їхній зв'язок із антропонімією місцевості.

Аналіз відантропонімних мікроойконімів села підтверджує взаємну залежність топонімії та антропонімії, яка виявляється, зокрема, у номінації конкретних географічних об'єктів за найменуваннями людей, які колись, імовірно, були власниками цих територій.

Отже, система топонімів села Тростинська Новоселиця включає в себе дрімоніми, мікрогідроніми, агроніми, годоніми, хороніми, ороніми (назви долин, ярів) та інші типи мікротопонімів. Основним джерелом виникнення мікротопонімів є номенклатурна географічна термінологія, яка у складі топонімійної (мікротопонімійної) системи є найстабільнішим і найархаїчнішим шаром лексики й віддзеркалює певні діалектні особливості говірки системи онімів досліджуваної території. Основними мотиваційними чинниками творення мікротопонімів відапелятивного походження є їхня просторова та часова локалізація (*Старі гробки, поле За Гондзюрами*), особливості ландшафту (*Движінь*), флори та фауни (*Лозова долина*). Найвні також у системі топонімів назви відтопонімного походження (*Пінчуківський яр*), але вони трапляються рідше. Відантропонімні мікротопоніми становлять значну частину топонімікону досліджуваної місцевості, вони утворені переважно від канонічних християнських імен, прізвищ та прізвищ уявних або реальних осіб (*Тимошенків ставок, Хрущів штиль*).

Основними способами словотвору мікротопонімів є семантичний (*Степ, Шлях*), синтаксичний (*Хуторянські береги*) та суфіксальний, а саме – за допомогою формантів *-ин, -ів, -ськ(ий), -ець, -інь* тощо (*Движінь, Островець*).

Ойконімія села представлена в переважній більшості назвами кутків (годонімами), які мають в основному відантропонімне походження і беруть свій початок від сімейно-родових вуличних назв. Здебільшого мікроойконіми утворені способом плуралізації за допомогою форманта *-u(-i)* – *Півні, Сиротюки, Троні*.

Стосовно лексичного аспекту походження топонімів села Тростинська Новоселиця, то, крім загальноукраїнського лексичного наповнення, трапляється також лексика іншомовного походження, що

зазнала тривалої адаптації в системі наддніпрянських говірок. Тут збережена архаїчна лексика, зафіксована в системі мікроойконімів (*Гражді, Бильці, Гондзюри*).

Вплив антропонімікону на місцеві топоніми

Дослідження антропонімікону села Тростинська Новоселиця дає змогу виявити закономірні зв'язки із системою місцевих топонімів. Наприклад, прізвисько *Стрільцівський* походить від назви кутка (мікроойконіма) *Стрільці*, яка у свою чергу має сімейно-родове відантропонімне походження, хоча і втратила своє первісне експресивне значення. Розгалуженість та складність системних зв'язків топонімії з антропонімією очевидні, інколи це спричиняє появу різної мотиваційної бази до схожих онімів. Прізвище *Журавель* та мікроойконім *Журавлі*, незважаючи на схожість назв, не мають спільного походження, оскільки назва кутка є відпеллятивною й означає віддалену місцевість.

У системі онімів села Тростинська Новоселиця простежується тенденція до більшого впливу антропонімів на топонімікон. Відантропонімне походження мають 51 % усіх топонімів, що є показовим у цьому контексті. Можна відзначити значний вплив іменних власних назв на мікроойконіми, де 87 % становлять назви відантропонімного походження і є архаїчними сімейно-родовими назвами, що важко піддаються семантичному трактуванню. Тому дослідження місцевого онімного простору має включати як аналіз усіх його складників, так і вивчення зв'язків різних макросистем між собою, які разом витворюють складне ціле.

Література

1. Бевзенко С. Діалектологія / С.Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980.
2. Бицко Н. Мікрогідроніми (назви ярів) Тернопільщини (лексико-семантичний аспект) / Н.Бицко // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2007. – Вип. 354–355: Слов'янська філологія. – С. 95–98.
3. Бучко Г. До питання про виникнення, розвиток і поширення українських ойконімів на -иця / Г.Бучко // Дослідження з ономастики НАН України. Ін-т укр. мови. – К.: Пульсари, 2008. – С. 17–25.
4. Воляннюк І. Ойконіми на -и (-і) Північної Тернопільщини / І.Воляннюк // Студії з ономастики та етимології. 2007 / НАН України. Ін-т укр. мови; відп. ред. В.Шульгач. – К., 2007. – С. 49–57.
5. Гаврилова Т. Конотативні марковані мікропоніми (на матеріалі говірок Черкащини) / Т.Гаврилова // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2007. – Вип. 354–355: Слов'янська філологія. – С. 130–134.
6. Герета Н. Відантропонімні назви поселень Північної Хмельниччини / Н.Герета // Студії з ономастики та етимології. 2007 / НАН України. Ін-т укр. мови; відп. ред. В.Шульгач. – К., 2007. – С. 72–79.
7. Гулик О. Трансонімізація як спосіб творення мікропонімія півночі Львівщини: [Електронний ресурс] / О.Гулик. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_86/statti/40.pdf
8. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / І.Железняк, А.Корепанова, Л.Масенко, О.Стрижак. – К.: Наук. думка, 1985.
9. Етимологічний словник української мови: у 7 т. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1.
10. Заїнчковська О. Із спостережень над типами номінації мікропонімія південно-східного Поділля / О.Заїнчковська // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2007. – Вип. 354–355: Слов'янська філологія. – С. 154–159.
11. Карпенко М. Відантропонімні мікропоніми Кременецького району Тернопільської області / М.Карпенко // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2007. – Вип. 354–355: Слов'янська філологія. – С. 167–172.
12. Коваль А. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України / А.Коваль. – К.: Либідь, 2001.
13. Купчинська З. Ареал українських ойконімів на -ьскь XVIII–XX ст. / З.Купчинська // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2007. – Вип. 354–355: Слов'янська філологія. – С. 177–180.
14. Літопис Руський за Іпатським списком: Київський літопис (Роки 1149–1151) [Електронний ресурс] / пер. і комент. Л.Махновця. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/litop/lit16.htm>
15. Лучик В. Позамовні чинники й категорії ойконімної номінації / В.Лучик // Студії з ономастики та етимології.

2007 / НАН України. Ін-т укр. мови; відп. ред. В.Шульгач. – К., 2007. – С. 193–201.

16. Матвіяс І. Українська мова і її говори / І.Матвіяс. – К.: Наук. думка, 1990.

17. О в д і е н к о В. Кроки кризь століття: нариси з історії Васильківщини / В.Овдiенко. – Лосятин, 2003.

18. Р ы б а к о в Б. Язычество Древней Руси [Електронний ресурс] / Б.Рыбаков. – Режим доступу: <http://bibliotekar.ru/rusYazRusi/3.htm>

19. С у п е р а н с к а я А. Теория и методика ономастических исследований / А.Суперанская, В.Салтмане, Н.Польдольская, А.Султанов. – [2-е изд.] – Москва: АКИ, 2007.

20. Т и щ е н к о К. Іншомовні топоніми України: Етимологічний словник-посібник / К.Тищенко. – Тернопіль: Мандрівець, 2010.

21. Українська мова: енциклопедія. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2004.

22. Ш у л ь с ь к а Н. Сімейно-родова антропонімія західного Полісся / Н.Шульська // Українська мова. – 2010. – № 2. – С. 50–59.

23. Щ е р б а А. Когнитивные основы региональной ономастики: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / А.Щерба. – Тамбов, 2008.

24. Я н і ц ь к а Н. Онімний фрагмент мовної картини світу (на матеріалі мікротопонімії центральних та східних районів Львівщини) [Електронний ресурс] / Н.Яніцька. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Philology.Linguistics/2010_106/106-21.pdf

Олександра БОРЕЙЧУК,
магістрант Інституту філології
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка

ВАРІАТИВНІСТЬ ПОДІЄВОГО І ЩОДЕННОГО ВІТАННЯ

Річниця – роковини – ювілей

Чим різняться ці іменники?

Ювілей (від латин. *jubilaeus* – ювілейний рік) – це рік, який колись припадав раз на піввіку. Ювілеєм називали урочистості насамперед з нагоди п'ятдесятиліття, століття, тисячоліття пам'ятної події. З часом іменник «ювілей» утратив первинне значення, і нині цим словом називають круглі та знакові дати. Частіше «ювілей» вживають на означення події щодо вшанування особи, котра досягла певного віку або строку своєї громадської, наукової, мистецької, викладацької чи якоїсь іншої діяльності. Тих, чий ювілей святкується, називають ювілярами, або ювілянтами [1; 620].

Якщо відзначається дата важливої суспільної події, заснування установи, закладу, міста, то краще використовувати іменник «річниця». У тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що річниця – це календарна дата, коли закінчується рік від початку якої-небудь події [2; 1228].

Слово «роковини» є синонімом слова «річниця», хоча усталася певна диференціація у практиці застосування: багато людей вважають недоречним вживати слово «роковини» щодо позитивних подій, бо для більшості носіїв української мови воно асоціюється з датою від дня смерті. Тому мовці тяжіють до називання «роковинами» трагічних чи драматичних подій, а «річницею» – радісних, святкових. У словнику Б.Грінченка зазначається, що «роковини – це годовщина», вживається слово лише у множині: «Роковини по Шевченкові» [3; 2323]. У творах українських письменників-класиків натрапляємо на слово «роковини», і це свідчить про те, що воно значно старіше за «річницю». Наприклад: «Сьогодні дістав листа од Лисенка. Прохає прислати йому щось до збірника, який має вийти в

100-літні роковини нашої новітньої літератури» (*М.Коцюбинський*); «Так минув рік. Надходили роковини того дня, коли він [Лис Микита] настав на царство» (*І.Франко*); «Шістнадцять літ таки скінчились! Сьогодні, сьогодні Юзину роковини!» (*Леся Українка*).

Отже, ці три іменники семантично споріднені, проте їхні значення збігаються не повністю. Лексемою «ювілей» доречно послуговуватися за умови, коли йдеться про святкування круглої дати. «Роковини» варто вживати стосовно сумних подій, бо ця іменникова форма втратила первинне значення, а тому сучасні носії української мови розуміють її лише як дату від дня смерті. Іменник «річниця» можна використовувати для найменування будь-якого святкування, бо воно має більш узагальнений характер порівняно з двома попередніми.

Слід зауважити, що згадані лексеми часто стоять поряд зі словами «присвячувати» та «приурочувати». «Річниця» – «роковини» – «ювілей» певною мірою залежать від зазначених дієслів. Причому «присвячувати» (присвятити) керує безприменниковим давальним відмінком іменників, наприклад: «Відкриття музею, присвячене 85-й річниці від дня народження художника». А «приурочувати» (приурочити) вимагає після себе родового відмінка з применником *до*: «Книжкову виставку приурочено до ювілею письменника».

Література

1. Б и б и к С. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С.Бибик, Г.Сюта. – Х., 2006.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Бусел]. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.

3. Г р і н ч е н к о Б. Словарь української мови: у 4 т. / Б.Грінченко. – К., 1959. – Т. 4.